

Pesti kávéházak magyar irodalom

IRTA: KARINTHY FERENC

A páink idejében írónak lenni többé-kevésbé ugyanazt jelentette, mint bohémnek lenni. El fog jönni még bizonyára az a kutató, aki kimutatja majd, mi az oka, hogy irodalmunk e szakaszában kevés kivétellel mindenki orfeumokban, kávéházakban tölti élete nagyrészt s írja főművét. Tudjuk, az írók minden időben hajlottak az éjszakai élet s a nappali alvás felé, századunk első harmadában azonban olyan általános és uniformisszerű volt ez a lelki lazaság, hogy fel kell rá figyelni.

A város irodalmi térképe elsőtörvényesékből áll, az erődítések kávéházakat jelentenek. Ahány kávéház, annyi társaság, annyi irodalmi irány, olykor ugyanannyi folyóirat is. Bevilacqua Borsody Béla és Mazsary Béla, akik két vaskos kötetben számolnak be a budapesti kávéházak történetéről, hosszú oldalakat szentelnek munkájukban az úgynevezett „irodalmi kávéház“-nak. A tudományos feldolgozást elkezdték ők és folytatni fogják mások. Jegyezzük föl mi itt most azt, amit saját emlékezetünkben s ősünk elbeszéléseiből, írásai-ból, vén pincérek, kávéházi törzsvendégek közléseiből tudunk.

A mai író nem igen érti már ezt a hazátlan életet. A fiatalok s harmadik nemzedékünk, s legfiatalabbak nem kedvelik a kávéházakat. Nem csak most, amikor kávéházaink jórésze megsemmisült vagy megfizethetetlen tollforgató ember számára, de az utóbbi években is inkább sörözőkbe, vendéglőkbe jártak, ha jártak. A fiatal írók mások, mint elődeik. Általános jellemző vonásként bizonyos határozottságot, céltudatosságot találunk munkamódszerükben. A maiak „dolgoznak“, apáink csak „írtak“. „Laza lelki tartás“ — figyelmezteti magát Karinty ismételtten fennmaradt naplójában, — laza lelki tartás. Ő maga a kávéházban élt és halt.

Ifjúkorában a New-York erkélyén, arannyal befutott oszlopai közt köszörülte körmeit, férfikorában külföldi leveleit a Hadikba címezte, élete alkonyán a Centralban, Parisetteban oktatta ifjabb társait. Évenként elhatározta, hogy szakít a könnyelmű, pazarló életmóddal, dolgozószobákat, könyvtárakat rendezett be lakásán, íróasztalokat vásárolt, tollak, ceruzákat, tintákat, papirosokat szerzett be, zajos gyermekait kitiltotta környezetéből, így fogott neki az új életnek. Cigaretta-ruhá gyújtott s eltökélte, hogy dolgozni fog. Egyik cigarettát a másik után szívta, de a várvavárt ihlet csak nem akarta felkeresni. Zavarta a villamos csörömpölése, a vízcsap egyhangú csöpögése, a csend is zavarta. Végre megúnta, lement a kávéházba s megírta, amit akart. Úgy látszik, az az állandó, egyhangú zsongás, a sűrű cigarettá- és szivarfüst, a nagy helyiség örök mozgása kellett írása megszületéséhez. Valóságos udvartartása volt törzsasztalánál. A fiatalok közül nem is számított igazi írónak, aki le nem tisztelgett s bemutatkozó beszélgetésen részt nem vett egyszer a büvös körben. Itt avatták, itt is temették az írókat. Amikor a Pen club Budapesten tartotta összejövetelét, a neves külföldi írók sorra jelentkeztek a Central kávéházban, ahol hazai nagyjaink fogadták őket. Thomas Mann, mikor fővárosunkban járt, szintén illendőnek tartotta, hogy a kávéházban leveziteltessen apáinknál. Elmesélték, hogy az ilyesfajta kávéházi élet külföldön merőben ismeretlen, csodálkoztak és tovább mentek.

A hitelezők, a kiadók, a tisztelők s mind a többiek, akiknek dolgot volt az íróval, tudták, hogy csak a kávéházban találják meg s ott is keresték föl. Kosztolányi, aki vidékről került Pestre, elvesztett otthonát a New-York kávéházban találta meg. A Nyugat-ot itt szerkesztették, ide jártak a többiek is, Somlyó Zoltán, Krudy Gyula, Balázs Béla, Ady Endre, Kóbor Tamás, Füst Milán, Móricz Zsigmond, Ignó, Heltai Jenő s mind, akiket felsorolni nem is tudnánk. Kosztolányi számára a magasabb élet s a titkos szertartások otthona is csak a kávéház, jellemző, hogy Osvát Ernő szellemét a New-Yorkban idézi fel:

A halál tán
el is bocsát, jelenj meg e találkán,
ragyogj fel a barokk oszlop megett.

Kosztolányi nagyságát alig tudjuk felmérni. Ahogy távolodik időben, úgy nő előttünk. A kávéházban, a törzsasztalánál csak egy volt a többiek közül. Visszatekintve látjuk, mennyire kiemelkedett, hogy fölérjen a néphez, mint Marcus Aurelius a rómaiak fölé. Ebben az időben Kosztolányi is csak a kávéházban tudott írni. Maga mondja el, mint kezdett neki — Esti Kornél — délutánról-délutánra: „... szüksége volt erre a vad összevisszaságra, erre a maró párcra. Irni akart. Várta a pillanatot, mikor a kétségbeesés és undor odáig fokozódik, hogy már öklödni kell s ekkor minden kiszakad majd belőle, ami fontos és lényeges, nemesak a mellékes és esetleges. De ez a pillanat még nem érkezett el. Nem érezte magát még elég rosszul ahhoz, hogy írhasson. Zabálta a nikotint, új duplafeketét kért, hogy paskolja a szívet, hogy tovább gyötörje örökké kíváncsi, mohó és játszi szellemét s lázasan figyelte magában a belső lüktetést, olvasta ütőerét, mely százharmincat vert, boldogan olvasta, mint uzsorás a pénzét.“

Ennél jobban senki sem fogalmazta meg a kávéházi írásnak — s egész kora írásának — lényegét. Kosztolányi különben később hűtlenül kimaradt a kávéházból s magukra hagyta híveit, barátait, hadd beszélgesse tovább arról, „hogy van-e az embernek szabad akarat, hogy milyen alakú

a pestisbaktérium, hogy mennyi Angliában a munkabér, hogy milyen messze van a Sirius, hogy mit értett Nietzsche örök visszatérésén, hogy jogos-e a homoszexualitás és hogy Anatole France zsidó-e“. Ő maga visszavonult táborúcai házába, Babits közelébe, aki különben maga alig járt kávéházba s csak néha-néha ment át a közeli Philadelphia-ba, a Krisztina-tér-nél, Szabó Dezső sásfészkébe. A mester dühöngve s magas keménygallérjába dagadva szidta itt a kávéházat, a kávést, a pincéret, a kormányt és a világot. Öreg fizetők tanúsítják, hogy soha olyan nyugós, elégedetlen, morgó vendég nem járt még ide, mint Szabó Dezső, aki esténként ordítva megfogadta, hogy soha többé nem teszi be lábát ebbe a bejzlibe, ami belőle él, amit rá alapoztak s ahol mégis mindig ő kapja a legzaccosabb feketét, legrosszabb kiszolgálást.

Még valakiről meg kell emlékeznünk, a pesti éjszaka tündérlovagjáról, a bohémek hercegéről: Hunyadi Sándorról, akinek már az apja, Bródy Sándor is tündérlovag volt. Hunyadinak emlékezet óta nem volt bejelentett lakása, a Royal szállóban lakott s a Japán, Abbazia, Central és Viktória kávéházakban élt. Sándor bácsi (az apja is) legszebb férfi volt Budapesten, ezüst bajusza alatt örök cigarettá parázslott. Nagyon jól élt. Mindig zsíros, paprikás ételeket, mindig sok habbal öntözött csokoládé tömböket evett, aranyvégű cigarettát, márkás szivart szívott. Mindenkinéknél pénzt adott, ha csak húsz fillért is, de adott. A pincérek, ruhatárosok, pikolók, telefonosok, kenyerelányok, trafikosok imádták is, mert nemesak a borralalót szórta, hanem kedvességét, humorát, jókedvét is pazarolta. Hunyadi így írt: hallott, tapasztalt vagy kitalált egy történetet s azt elmesélte a kávéházban. A történetnek híre ment s másutt is elő kellett adni. Egyre jobb lett, egyre tisztább, megszabadult fölösleges részeitől, a csattanók kidomborodtak. Mikor már vagy tizenötöt elmesélte, végül is megírta novellának, regénynek, vagy színdarabnak. Szerettük is mind Sándor bácsit, csak az írók irigykedtek rá szép bajusza, gavallér természetére és sikere miatt. Őt azután a sok cigarettá, tiltott zsíros étel, csokoládé

öltö meg, vére — mint mondták — megsűrűsödött, összecso-mósodott, egyre lassabban lüktetett kék ereiben, míg végül meghalt Hunyadi Sándor. A budapesti kávéház egyik legnagyobb alakját vesztette el benne.

Hát a Luxor kávéházban ki nem ült még Szomor Dezső bácsi asztalánál, ahol a mester nyafogó, siránkozó hangon mesélte el kül- és belföldi élményeit? Már nagyon öreg volt, amikor megismertük, egyesek szerint száz éves is elmúlt (csak meghamisította a születési bizonyítványt!), de azért támadhatatlan századvégi piperkőc eleganciával öltözködött, kockás kelméket, lila sálakat viselt s az asztal alatt a nők lábát fogdosta, míg fülükbe forró valomásokot súgott s találgatott. Sok baja volt szegénynek az emésztésével, anyag-cseréjével, egyre fogyott, soványodott. Kicsiny, de hü seregének estéről-estére itt magyarázta a világ menetét. Még egy fontos kávéház volt a Lipótvárosban, a Viktória. Reinitz Béla hatalmas egyénisége töltötte itt be a tért. Reinitz egész este kiabált, ordított s míg az asztaloknál rémült lipótvárosi polgárok merültek kávéjukba, ő üvöltözve magyarázta a német hadijelentéseket és az angol rádió legújabb híreit. Ide járt még olykor Szép Ernő is a Margitszigetről, meg Heltai Jenő a francia becsületrend kis piros szalagjával gomblyukában. Aki él, arról nem szabad rosszat mondani, csak a halottakról. De kevesen élnek már a Viktória kávéház régi vendégei, kevesen a többiek közül is. A kávéházi irodalom éji világa eltűnt lassan Budapestről s valószínűleg sohasem fog visszatérni. Az a „laza lelki tartás“, amiből olyan szilárd és hatalmas művek születtek, az is mindinkább kifelé lából irodalmunkból. Kár volna visszasiálni, olyan ügysem lehetne többé, mint volt, meg aztán talán el is mult már az ideje. Sokan azt mondják, hogy mint minden, az irodalom is halad, fejlődik s fejlődését ezerszázféle külső és belső körülmény szabályozza. Így hát ez az élet- és írásforma is csak kor-szak volt, olyan mint az előbbiek. Nekünk több, nekünk még emlék is, hősök, akiket ismertünk, tiszteltünk, akikre föltekintünk s akiről illő emlékeznünk és beszámolnunk.